

Թ Ղ Թ Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ՀԱՆԳԻՍ ԱՄՍՈՐԵԱՅԻ ԽՄԲԵՐՈՒԹԵԱՆ

Ցաւ զգացի կարգաւով թերթիդ մէջ Հ. Վարդանեանի յօդուածը (Հանգ. Ամս. 1922, էջ 269—300), ուր անարդար կերպով կ'աշխատի դատաւիտել զիս: Ամենուս ալ նպատակն է հասնիլ ճշմարտութեան: Մարդ իր պրպտումներուն մէջ կրնայ յաճախ սխալիլ, բայց ասոր համար դատապարտել զինքը՝ ո՛չ որ իրաւունք ունի, եթէ միայն սխալը չարամտութեամբ եւ դիտամբ եղած չէ: Ո՞վ չգիտէ որ լաւ է, բայց ո՞վ կրնայ ըսել թէ կրնայ յիշել ու աչքի առաջ բերել այն բոլոր մանր մունր յօդուածները, որ որեւիցէ բառի առթիւ տպուած են զանազան ժամանակներ, մանաւանդ Բիւզանդիոնի մը կամ Ազատամարտի մը եւ կամ ուրիշ հասարակ օրաթերթի մը մէջ, որ «այսօր կայ եւ վաղիւ ի հուր արկանի»: Ճոխ մատենադարանի մը մէջ նստած, ամէն յարմարութիւն ունեցող անձի մը համար դիւրին է ազատօրէն խօսիլ. բայց նոյն իսկ այսպիսիներն ալ կրնան դարձեալ սխալիլ ու թերեւալ:

Հ. Վարդանեան «յապճեպով եւ շատ վեր ի վերոյ գրուած» կը համարի յօդուածս. ինչո՞ւ. որովհետեւ 14 բառ միայն յիշած եմ իրրեւ նոր բառ, մինչդեռ ինքը 31 բառի վրայ կը խօսի: Բայց այս հաշիւը ճիշտ չէ: Հ. Վարդանեան նպատակ ունի կազմել Ոսկեդարեան հայերէնի բառարան եւ ամէն բառ՝ որ նոր է, իրեն համար կարեւոր է: Իսկ ես կը կազմեմ Արմատական բառարան եւ ինձ կարեւոր են միայն այն բառերը, որոնք կը ներկայանան իրրեւ նոր արմատ կամ արդէն ծանօթ արմատ մը նոր կողմով մը կը լուսաբանեն: Այս պատճառով ինձ համար ամենեւին կարեւորութիւն չունին հաւատաւոր, անուղղայ, դատարկանուն, լուսնաթիւ, կախարդիւնք եւ ուրիշ նման բառեր, որոնք շատոնց ծանօթ են: Եւ ազգազիլ կարեւոր է՝ յ նախդրին համար. իսկ ազգազեմ՝ ներգործականը չեմ յիշած, որովհետեւ նոր Հայկազեանի մէջ յիշուած է, ճիշտ ինչպէս որ Միխայէլ Ասուրի բառացանկիս մէջ թիւ չեմ յիշած, որովհետեւ նոր բառ չէ եւ կայ Առձեռնի մէջ ճիշտ այն նշանակութեամբ, ինչ որ Հ. Վարդանեան երեւան կը հանէ մասնաւոր քննութեամբ իր յօդուածին մէջ:

Հիմայ տեսնենք թէ այս 14 բառերու մա-

սին ինչ տարբերութիւն կայ իմ եւ Հ. Վարդանեանի ըսածներուն մէջ: Հինգ բառի վրայ (երու, պարափոյտ, շօշիլ, յազազիլ, մերկառակ) չի խօսիր Հ. Վարդանեան. վաւարտ բառին վրայ ես հրաժարած եմ կարծիք յայտնելէ. — մնացեալ 8 բառերէն կոռզպետ եւ հաստի հարկանել կ'ընդունի ճիշտ իմ մեկնութեամբ. — կտուր եւ մեկնած եմ «կտոր», ինքը կը մերժէ այս մեկնութիւնը եւ կը դնէ «կտրուած մաս», որ բացարձակապէս նոյն է. — ի փնտս մտնալ եւ ուղղած եմ ի միտս մտնալ, իսկ ինքը ասիկա «շատ բռնազօսիկ» գտնելով՝ կ'ուղղէ զճնտ մտնալ. այս երկուքէն ո՞րն է շատ բռնազօսիկ. ի նախդիրը զ դարձնել, ւ մասնիկը ջնջել, փ տառը հ դարձնել, երեք փոփոխութիւն միանգամայն թէ փե դարձնել մի, որ առանց այն ալ արդէն նօտագիր գրութեան մէջ նոյն ձեւն ունի: Իսկ եթէ Հ. Վարդանեան պիտի հակառակի՝ ըսելով թէ ի միտս մտնալն ո՞՞մ մը գործածուած չէ մեզ ծանօթ մատենագրութեան մէջ, կը հարցնեմ. եթէ բառեր ամբողջ կրնան գործածուած չլինել մեզ ծանօթ գրքերու մէջ եւ նոր միայն երեւան գալ, ո՞՞՞մ որ աւելի փոփոխական երեւոյթներ են լեզուի մը մէջ, չե՞ն կրնար նոյնպէս առանց գործածութեան մնացած ըլլալ եւ նոր միայն անկիւնէ մը դուրս գալ: Ես այս ո՞՞՞մ կը համարեմ կորսուած ձեւ մը եւ անոր իբր ապացոյց ունիմ կովկասի Հայոց մէջ մինը մտնել «մեկուն ուղեղը մանել, համոզել» (թրք. մին «ուղեղ») դարձուածը: Ի հարկէ ես իրաւունք չունիմ իմ այս ենթադրութիւնս բացարձակապէս ճշմարիտ համարելու, բայց Հ. Վարդանեան ալ իրաւունք չունի բացարձակապէս սխալ համարելու: Ժամանակը կրնայ օր մը մին կամ միւսը ճշտել. — Ղուդակիլ բառը ես առանց բնագիրը ձեռքիս տակ ունենալու, լոկ գուշակելով մեկնած եմ «համոզուիլ, ցանկանալ», իսկ ինքը բնագիրը ձեռքին տակ դնելով՝ «հրապուրուիլ, տարուիլ» եւ իմ մեկնութիւնը փոխանակ գտնելու շատ լաւ գուշակուած, Հ. Վարդանեան կը համարի «շատ անկատար», իբր թէ համոզուիլ եւ տարուիլ, ցանկանալ եւ հրապուրուիլ միեւնոյն գաղափարի երանգները չըլային: — Տնտղիլ բառը ես չեմ մեկնած, այլ Առձեռնը դրած է «ուրիլ», զոր կը յիշեմ ես ալ, աւելցնելով Ոսկեբերանէն վկայութիւն մը: Իմ գործս եղած է ուրեմն մինչեւ հիմայ անծանօթ մնացած նոր վկայութիւն մը երեւան հանել, որուն վրայ Հ. Վարդանեան յունարէն բնագիրը բանալով՝

գտած է որ «ուռիլ» չէ, այլ «մածնուլ»։ Մենք շնորհակալ ենք Հ. Վարդանեանին, բայց ինքն ալ աւելի շնորհակալ պիտի ըլլար անոր՝ որ Ոսկեբերանի յիշեալ անծանօթ վկայութիւնը մասնանշած է։

Գանք քէշտ բառին, որ ձեռագիրներն ունին քելտ, լքելտ ձեւով. այս բառին համար ես մեկնութիւն մը չեմ տուած, այլ յիշեցուցած եմ միայն թէ «կայ պրս. kašt «տգեղ եւ աղտեղ», որ թերեւս յարմարի յաջորդ անմիտ եւ ոչ իմաստուն բառերուն։ Ով որ լեզուաբանական յօդուածներու ընթացիկ լեզուն ծանօթ է, կ'ըմբռնէ թէ «կայ» ըսելով հեղինակը իր կարծիքը յայտնած չ'ըլլար, այլ նիւթ կուտայ ուրիշներուն, որ եթէ համոզիչ պատճառներ ունենան, ընդունին մեկնութիւնը, իսկ եթէ ոչ՝ մերժեն։ Ասիկա ձեւ մըն է, որ շատ տեղեր գործածած եմ ես ալ. արդէն թերեւս յարմարի (ոչ թէ կը յարմարի) բառերը իմ չեզոքութիւնս կը ցուցնեն։ Իսկ Հ. Վարդանեան այս բոլորը ինծի վերագրելով՝ կ'ըսէ թէ «Աճառեանի տուած քմածին մեկնութիւնը բացարձակապէս կը ստիպուիմ մերժել... նման թիւր կարծիք մը» եւն։ Իրեն համար դիւրին էր այնուհետեւ բանալ բնագիրը եւ գտնել որ քէշտ կը նշանակէ «ազգ»։

Վերջապէս եկանք քորէշ բառին, որ հետեւելով Հ. Ալեշանի՝ դրած եմ «կաթուղիկոս»։ Շնորհակալ եմ որ Հ. Վարդանեան երեւան հանած է հին դպրոցական դասագրքի մը մէկ անկիւնը յիշատակուած մեկնութիւն մը՝ Հ. Թոռնեանի կողմէ եւ իր մէկ կարեւոր յօդուածը, որ դժբախտաբար հրատարակել է օրաթերթի մը (Ազատամարտի) մէջ։ Որքան «յարեւանցի», որչափ «յանդուգն» եւ որչափ «աւելի շրջահայեաց ըլլալու անհրաժեշտ պիտոյքներէն զրկուած» եղած եմ, որ չեմ գիտցած այս երկուքին գոյութիւնը¹։

¹ Ես յանուն գիտութեան կը դատապարտեմ այն բոլոր անձերը՝ որ զանազան առօրեայ լրագիրներու մէջ գիտական յօդուածներ կը տպեն առանց արտասպառութեան։ Ասով երկու միասնականացնող կը պատճառեն։ Նախ ընթերցողին՝ որ քաղաքական լրագիր մը անենով, լուրեր կ'ուզէ կարգալ եւ ոչ թէ բառերու ծագումը կը փնտռէ, եւ երկրորդ գիտութեան՝ որ այնպիսի կարեւոր յօդուածներէ զրկուած կը մնայ։ Աշխարհին որ անկիւնը կարելի է գտնել թերթերու լիակատար հասարակաց մը։ Վիեննայի միաբանութիւնը՝ որ 30 տարիէ ի վեր ամէն կերպով եւ ամէն կողմ կ'աշխատէ հայ թերթերու լիակատար հասարակաց մը կազմելու (որուն համար ես ալ օգնած եմ եւ կ'աշխատեմ իմովստան), դեռ իր հասարակացին մէջ շատ պակասներ ունի։ Նոյն իսկ այն Ազատամարտէն, որու մէկ թուին մէջ Հ. Վարդանեան իր յօդուածն է հրատարակած գժբախ-

Բայց ես կը պնդեմ որ Օրբելեան իր քաւրէշը «կաթուղիկոս» իմաստով գործածած է։ Ամենեւին չեմ կրնար ընդունիլ որ Օրբելեան ասորերէն գիտցած ըլլար, որպէս զի գիտնար թէ քորէշը կիւրոսն է. որովհետեւ եթէ գիտնար, ինչո՞ւ պիտի թողուր կիւրոս հանրածանօթ ձեւը եւ ասորի քուրէշը պիտի գործածէր. եւ եթէ ուզէր Ստեփանոս եւ Վահան կաթուղիկոսները կիւրոսի մը հետ համեմատութեան դնել, ինչո՞ւ դարձեալ հանրածանօթ կիւրոսը պիտի թողուր եւ քուրէշը գործածէր։ Այս ըսելով ամենեւին չեմ հակառակի որ Արեւելեան վկայից քորէշը ըլլայ ասորի կիւրոսը, ինչպէս կը ցուցնեն Թոռնեան եւ Վարդանեան։ Բայց յատուկ անուններն ալ ունին իրենց իրրեւ հասարակ անուն գործածութիւնը։ ԺԱ. դարէն սկսեալ մեր մատենագիրները մոլութիւնն ունէին, իրենք զիրենք իրրեւ գիտուն երեւցնելու համար, զանազան անսովոր ձեւեր գործածել, որոնց մէջ կարեւոր բաժին մը տրուած էր օտարազգի յատուկ անուններու իբր հասարակ անուն գործածութեան։ Այս տեսակէտով նշանաւոր է մանաւանդ Կարապետ Սանեցին, որուն այս կարգի տարօրինակ ձեւերը արդէն հաւաքած եմ եւ պիտի հրատարակեմ օր մը Բաղմալէպի մէջ։ Եթէ նոյն թերթի պատ. խմբագրութիւնը բարեհաճի քիչ մը աւելի փութկոտութիւն ցոյց տալ Նոր Բաւերուս հրատարակութեան մէջ։ Նոյն իսկ աւելի նորերէն ունինք զարմանալի օրինակներ. Զաքարիա Սարկաւագ (Ա. 4) կը գրէ. «Եւ Նեքաւով Զաքեոսս ի պախարակելոյ ազատ արարէք»։ Նեքաւովը Եզրիպ-

տաբար եւ որ կ'ուզէ որ ես ալ ձեռքիս տակ ունեցած ըլլայի, 62 թիւ կը պակսի։ Եւ այս դեռ Վիեննայի Միթթա-րեանց քով, որ Պոլսոյ մէջ մասնաճիւղ եւ գործակալութիւն ունենալով՝ կարող էին զիպրութեամբ իրենց փնտառը հայթայթել։ Հապա ինչ պիտի ըլլայ կովկաս կամ Պարսկաստան, որոնք այնքան հեռու են եւ այնքան քիչ կը հետաքրքրուին Պոլսով։ Ես շատ մատենագրաններ պրպտած եմ այս երկիրներու մէջ. ինչպէս՝ Նոր-Նախիջևան, Բաքու, Էուշի, Էջմիածին, Ղզար, Թեհրան, Թաւրիզ, Ռաշտ, Սպահան. բայց եւ ոչ մէկուն մէջ Պոլսական որ եւ է լրագրի հաւաքածոյ տեսած եմ։ Զեմ հաշուեր 20 տարի առաջ Միլեան քահանայի Էջմիածինն նուիրած լրագրական շատ մեծ հաւաքածուն, որ, աւանդ, օրէ օր փճանալու վրայ էր՝ միաբաններու անփութութեան պատճառով։ Նոյն իսկ խմբագրատունները իրենց հրատարակած թերթերը չունին ամբողջովին Էջմիածինը չունէր Արաւրատի ամբողջ տարիները։ Թաւրիզի մէջ Ա. Տէր-Վարդանեան 1912-1914 թուերուն հրատարակած է Միտք թերթը, բայց իր հաւաքածոյէն 11 թիւ կը պակսի (ձիւտ այն թուերը գժբախտաբար, որոնց մէջ գիտական արժէք ունեցող յօդուածներ կան)։ Եւ եթէ այսպէս է խմբագրատուններու եւ մեծ հաստատութեանց մէջ, ինչ ընէ ինչ պէս մասնաւոր անհատ մը...

